

**Comité Español
de Historia del Arte**

www.arteceha.com

ACTAS DEL
V CONGRESO NACIONAL DE HISTORIA DEL
ARTE

BARCELONA

20 DE OCTUBRE- 3 DE NOVIEMBRE DE 1984

V

*Congres Espanyol
d'Història de l'Art*

COMITÉ D'HONOR

Molt Honorable Sr. JORDI PUJOL I SOLEY, President de la Generalitat de Catalunya
Excm. Sr. PASQUAL MARAGALL I MIRA, Alcalde de Barcelona
Excm. Sr. ANTONI DALMAU I RIBALTA» President de la Diputació de Barcelona
Magn. i Excm. Dr. ANTONI BADIA I MARGARIT, Rector de la Universitat de Barcelona
Magn. i Excm. Dr. ANTONI SERRA I RAMONEDA, Rector de la Universitat Autònoma de Barcelona
Magn. i Excm. Dr. GABRIEL FERRATER I PASQUAL, Rector de la Universitat Politècnica de Barcelona

COMISSIÓ ORGANITZADORA

Comissió Permanent:

President: SANTIAGO ALCOLEA GIL, , Universitat de Barcelona
Vicepresident: JOAQUÍN YARZA LUACES, Universitat Autònoma
Secretan: JOSEP M- TRULLENT I THOMÁS, (Generalitat de Catalunya)

Vocals:

JOAN AINAUD DE LASARTE, (Museus de Barcelona)
EDUARD CARBONELL I ESTELLER, (Univ. Autònoma de Barcelona)
LOURDES CIRLOT VALENZUELA, (Univ. de Barcelona)
FRANCESCA ESPAÑOL I BERTRÁN, (Univ. de Barcelona)
FÉLIX IBAÑEZ I FANÉS, (Univ. Autònoma de Barcelona)
ANTONI JOSÉ I PITARCH, (Univ. de Barcelona)
INMACULADA JULIÁN GONZÁLEZ, (Univ. de Barcelona)
VICENTE MAESTRE ABAD, (Univ. Autònoma de Barcelona)
AGUSTÍN PORTALES PONS, (Univ. Politècnica)
EDUARD PORTA I FERRÉS, (Diputació de Barcelona)

Secretaria:

JOSEP BRACONSICLAPÉS

COL·LABORADORS

Universitat Autònoma: Pilar Velez, Xavier Mingorance, Lourdes Grases, Mercedes Ribas,
Laia Espot, Joan Escofet, María Cinta Andreu, Gemma Ylla. Universitat de Barcelona: Teresa Sala,
Anna Belsa, Pere Beseran, Joan Bosch, Imma Lores.

ORGANITZACIÓ I GUIA DE LES VISITES

Joan Ainaud de Lasarte, Rosa Alcoy, Jaime Barrachina, Eduard Carbonell, Lourdes Cirlot, Francesca Español, Joaquim Garriga,
Carmen Grandas, Imma Julián, Vicente Maestre, María Peña, Cristina Pérez, Agustín Portales, Ma Rosa Teres, Teresa Vicenç,
Joaquín Yarza.

V

*Congres Espanyol
d'Història de l'Art*

Volum I

Barcelona, 29 d'octubre
al 3 de novembre de 1984

RELACIÓN DE PONENCIAS Y COMUNICACIONES

Presentación por SANTIAGO ALCOLEA GIL.

Relación de participantes.

AINAUD DE LASARTE, JOAN: *Dos segles d'Història de l'Art a Catalunya.*

Sección primera

ORIGINALIDAD, MODELO Y COPIA EN EL ARTE MEDIEVAL ESPAÑOL

Subsección primera

Ponencia marco. DE PALOL, PERE: *Continuïtat i innovació al primer art medieval hispànic. Coloquio sobre la ponencia marco de Pere de Palol.*

IBARBURU, M.ª Eugenia: *Pervivencia de ilustraciones sobre temas astronómicos del mundo clásico en manuscritos románicos a través del Ms. Vat. 123.*

DOMÍNGUEZ, ANA: *Originales astrológicos de Alfonso X, el Sabio y copias del siglo XVI («Lapidario» y «Libro de las Figuras de las Estrellas Fijas»).* Uno de sus modelos.

ESPAÑOL, FRANCESCA: *El sometimiento de los animales al hombre como paradigma moralizante de distinto signo: la «Ascensión de Alejandro» y el «Señor de los animales» en el románico español.*

DOMÍNGUEZ PERELA, ENRIQUE: *Los capiteles del pórtico de Escalada, entre la tradición clásica y la bizantina, lo islámico y la creación local.*

Coloquio sobre las ponencias de M.ª Eugenia Ibarburu, Ana Domínguez, Francesca Español y Enrique Domínguez Perela.

Subsección segunda

Ponencia marco. MORALEJO, SERAFÍN: *Modelos y copias en el marco de las relaciones hispano-francesas.*

Coloquio sobre la ponencia marco de Serafín Moralejo.

- MARTÍNEZ DE AGUIRRE, JAVIER: *Originalidad y copia en la elaboración de una portada románica. El caso de San Miguel de Estella.*
- LAGUNA, TERESA: *Originalidad y variantes iconográficas de las «Postillae Litteralis» de Nicolás de Lyra conservadas en España.*
- BRACONS, JOSEP: *Els grups del Sant Sepulcre a Catalunya. Precisions sobre l'origen d'aquest model iconogràfic.*
- ALCOY, ROSA: *Derivaciones de un modelo espacio-temporal italianizante en la pintura catalana del siglo XIV.*
- FITÉ, FRANCESC: *Les torres rodones de guaita en la Catalunya Occidental (s. X-XI). Una hipòtesi sobre el seu origen.*
- HIDALGO, JUANA: *Influencia flamenca en la miniatura española.*
- AGUILAR, M.ª DOLORES: *La Alhambra: arquitectura y símbolo.*
- Coloquio sobre las ponencias de Javier Martínez de Aguirre, Teresa Laguna, Josep Bracons, Rosa Alcoy, Francesc Fité, Juana Hidalgo y M.ª Dolores Aguilar García.*

Subsección tercera

Texto e imagen en el arte medieval hispánico

- YARZA, JOAQUÍN: *Notas sobre la relación texto-imagen, principalmente en el libro hispano medieval.*
- MELERO, MARISA: *Los textos musulmanes y la Puerta del Juicio de Tudela.*
- CORTÉS, MIGUEL: *Texto e imagen en la «Crónica de los Conquistadores» de D. Juan Fernández de Heredia, Gran Maestre de la Orden de San Juan de Jerusalén.*
- ESTEBAN, JUAN F.: *Textos e imágenes en el arte gótico riojano.*
- LAVADO, PEDRO J.: *En torno a la figura del salvaje y sus implicaciones iconográficas.*
- Coloquio sobre las ponencias de Joaquín Yarza, Marisa Melero, Miguel Cortés, Juan F. Esteban y Pedro J. Lavado.*

Subsección cuarta

Modelo y copia en el arte medieval peninsular

- RAMALLO, GERMÁN A.: *El hipotético pórtico de San Pelayo de Oviedo.*
- VILA DA VILA, MARGARITA: *Modelo y copia como criterio para la determinación de campañas constructivas: el caso de Santa María de Cambre.*
- OCÓN, DULCE Y RODRÍGUEZ, PALOMA: *Los tímpanos de Jaca y Santa Cruz de la Serós, una pretendida relación modelo-copia.*

RUIZ, INÉS: *Modelo y copia en el románico de tierras de Segovia: las puertas de Languilla y Alquité.*

PÉREZ, CRISTINA: *Modelos utilizados en cinco tablas góticas del Valle de Arán.*

SANZ, M.ª JESÚS: *El mudéjarismo y su pervivencia en las artes suntuarias de Andalucía Occidental.*

PÉREZ HIGUERA, M.ª TERESA: *Ábsides mudéjares de la Moraña (Ávila): su relación con modelos de Castilla la Vieja y León.*

DE LA MORENA, ÁUREA: *La torre campanario de la iglesia parroquial de Colmenar Viejo. Relaciones estilísticas y originalidad.*

Coloquio sobre las ponencias de Germán A. Ramallo, Margarita Vila da Vila, Dulce Ocón y Paloma Rodríguez, Inés Ruiz Montejo, Cristina Pérez, M.ª Jesús Sanz, M.ª Teresa Pérez Higuera y Áurea de la Morena.

Sección segunda

LO VIEJO Y LO NUEVO EN EL ARTE ESPAÑOL CONTEMPORÁNEO, INFLUENCIAS FORÁNEAS Y MANIFESTACIONES AUTÓCTONAS (1880-1890)

Subsección primera

Ponencia Marco. GONZÁLEZ GARCÍA, Ángel: Recepción del concepto de vanguardia en España. Coloquio sobre la ponencia marco de Ángel González García.

ESPINÓS DÍEZ, A.; GARCÍA SÁIZ, Concepción y LÓPEZ TORRIJOS, Rosa: *Colón y el descubrimiento de América en la pintura española e italiana del siglo XIX.*

DARÍAS, Alberto: *Panorama del modernismo arquitectónico en Canarias.*

FONTBONA, Francesc: *A l'entorn de la participació catalana als salons de París i proposta d'una actuació conjunta.*

GARCÍA ANTÓN, Irene: *Reminiscencias del simbolismo modernista francés en las pinturas sobre tapices en Novelda.*

GUTIÉRREZ BURÓN, Jesús: *Picasso y las exposiciones nacionales: tradición y ruptura.*

MARTÍN GONZÁLEZ, J. J.: *Literatura y pintura en la generación del noventa y ocho.*

MONTOLIU SOLER, Violeta: *Matices modernistas en la obra escultórica de Mariano Benlliure.*

PÉREZ ROJAS, F. Javier: *Notas al gaudinismo.*

REYERO, Carlos: *El arte desacralizado; la avispa (1883-1891).*

SAURET, Teresa: *Claves modernistas en la pintura de fin de siglo malagueña.*

TRENC BALLESTER, Eliseu: *La noción de Arte Nuevo en el modernismo catalán y sus implicaciones ideológicas y políticas.*

VILÀ I TORNOS, Frederic: *Textes antihistoricistes en el debat arquitectònic de la Catalunya del darrer quart del segle XIX.*

Coloquio sobre las ponencias de Espinós Diez, García Saiz, López Torrijos, Darías, Fontbona, García Antón, Gutiérrez Burón, González, Montoliu Soler, Pérez Rojas, Sauret, Trenc Ballester y Vilà i Tornos.

Subsección segunda

Ponencia Marco. LLORENS, Tomás: Trayectoria del concepto de arte catalán de 1939 a 1959. Coloquio sobre la ponencia marco de Tomás Llorens.

Coloquio de presentación de la subsección segunda.

BELSA I SOLER, Anna: *La influència de la Secessió vienesa a Catalunya com a nova alternativa arquitectònica.*

CANTARELLAS CAMPS, Catalina: *Tradición, innovación y vanguardia en los orígenes de la pintura mallorquina contemporánea (1890-1936).*

ESPIAU EIZAGUIRRE, Mercedes: *El monumento a la Inmaculada Concepción en Sevilla. Un «triunfo» del pasado.*

GONZÁLEZ DE DURANA, Javier: *Sobre los orígenes de la pintura moderna en el País Vasco. Adolfo Guiard.*

KAVAMURA, Yayoi: *Introducción del arte de la laca japonesa en Barcelona.*

MOLINS I NUBIOLA, Miquel: *La vigència del realisme en la pintura catalana del primer terç del segle XX.*

PIZARRO GÓMEZ, F. J.: *Eugenio Hermoso: tradición y modernidad en la pintura costumbrista.*

RÁBANOS FACI, Carmen: *Los edificios de los Borobio, destinados a la docencia, entre la vanguardia y la tradición (1925-1939).*

ROVIRA GIMENO, Josep M.: *Ideología, programas y tecnología modernos en la concepción de la arquitectura catalana (1905-1939).*

SALADINA IGLESIAS, Lena: *Aportación al estudio de los edificios de Banco de España; zona asturiana, cántabra y vasca (1874-1936).*

VALLÈS I ROVIRA, Isidre: *Del ideari noucentista a la realitat sunyeriana. Una lectura de «Mediterrània», «Pastoral» i «Cala Forn».*

VILLAR MOVELLÁN, Alberto: *Tres aspectos del historicismo regionalista: ética, libertad y clientela. Coloquio sobre las ponencias de Belsa i Soler, Cantarellas Camps, Espiau Eizaguirre, González de Durana, Kawamura, Molins i Nubiola, Pizarro Gómez, Rábanos Faci, Rovira Gimeno, Saladina Iglesias, Vallés i Rovira y Villar Movellán.*

Subsección tercera

ÁLVAREZ LOPERA, José y GAMONAL TORRES, Miguel Ángel: *Los republicanos españoles y Goya (1808-1936)*.

ANGUIANO DE MIGUEL, Aida: *La polémica arquitectónica en el ámbito madrileño (1949-1959)*.

DE BARAÑANO, Kosme M.: *Concepciones espaciales de Heidegger a Chillida*.

BARÓN THAIDIGSMANN, Javier: *Distinta presencia del surrealismo en las últimas generaciones de artistas asturianos*.

CASTRO MORALES, Federico: *Aportación germánica al debate artístico canario (1930-1936)*.

CIRLOT, Lourdes: *Los orígenes de la pintura abstracto-geométrica en Cataluña. El grupo Lais*.

GARCÍA DE CARPI, Lucía: *Imitación y creatividad en el surrealismo español*.

HERNANDO CARRASCO, Francisco Javier: *Ecos del soporte-superficie en España: una valoración global*.

JULIÁN, Inmaculada: *El «Grup Gallot» de Sabadell (1960-1960)*.

MARTÍN MARTÍN, Fernando: *Velada superrealista en el ateneo de Sevilla: «Telefonía Celeste»*.

ORDÓÑEZ FERNÁNDEZ, Rafael: *Viejos grabados decimonónicos para una joven técnica visual. Identificación de los materiales utilizados por Alfonso Buñuel en la realización de sus collages surrealistas*.

RODRÍGUEZ ESCUDERO, Paloma y OCÓN ALONSO, Dulce: *Tradición y vanguardia en Agustín Ibarrola*.

RIVERA RODRÍGUEZ, María Teresa: *Entre la tradición y la modernidad: seis escultores gallegos. Coloquio sobre las ponencias de Álvarez Lopera y Gamonal Torres, Anguiano de Miguel, Baranano, Barón Thaidigsmann, Castro Morales, CirLOT, García de Carpi, Carrasco, Julián Martín Martín, Ordóñez Fernández, Rodríguez Escudero, Ocón Alonso y Rivera Rodríguez*.

Presentación

SANTIAGO ALCOLEA GIL

Aunque oficialmente se presentan estas páginas como introducción, la realidad habitual es que sean las últimas que se redactan, cuando la marcha de la publicación permite confiar fundadamente en la pronta aparición del libro. En este caso ha ocurrido así y, como de costumbre, es agradable poner punto final a una tarea, sobre todo, cuando lo que sigue es el resultado del trabajo colectivo que durante bastantes meses nos ocupó intensamente, al tiempo que despertaba abundantes ilusiones. Los esfuerzos ya pasaron y ahora vamos a gozar de sus frutos al poder manejar los dos volúmenes que ponemos a disposición de los congresistas y demás interesados en las conclusiones de nuestro encuentro.

El «V.º Congreso Español de Historia del Arte» (C.E.H.A.), tuvo lugar en Barcelona durante los días 29 de octubre al 3 de noviembre de 1984, en unos amplios locales perfectamente equipados, que fueron cedidos por la Obra Social de la «Caixa de Barcelona». En ellos se desarrollaron con normalidad las sesiones dedicadas a la exposición y discusión de las ponencias y comunicaciones que fueron presentadas de acuerdo con las directrices básicas del Congreso. Una de las Secciones giraba en torno a: *Originalidad, Modelo y Copia en el Arte Medieval Hispánico*, y la otra versaba sobre: *Lo Viejo y lo Nuevo en el Arte Español Contemporáneo. Influencias foráneas y Manifestaciones Autóctonas (1880-1980)*. Este planteamiento permitió poner en práctica un principio de organización novedoso en cuanto a los temas que debían centrar los trabajos. Para evitar las lógicas dispersiones que se ve-

nían produciendo en los anteriores encuentros, donde lo que se dejaba al arbitrio de los participantes era mucho mayor, se encargaron distintas «Ponencias-marco», a cuyo alrededor giraron las restantes aportaciones de los congresistas.

Afortunadamente, la calidad y cantidad de los apoyos que recibimos, permitieron colmar prácticamente todos los fines que nos habíamos propuesto. Incluso el que corresponde a la edición de las «Actas», objetivo que hasta el presente no se había alcanzado nunca, se ha podido resolver sin angustias, al contar desde un principio con la ayuda pecuniaria imprescindible ofrecida por la «Generalitat de Catalunya», organismo al que debemos agradecer infinito la confianza depositada en nosotros.

Como es lógico, ello no bastaba para la imagen y balance definitivo del Congreso, y para otros capítulos, de variable importancia, fueron fundamentales las aportaciones de otros organismos locales como la de la Excelentísima Diputación Provincial de Barcelona que, resolvió fundamentalmente la publicación del tomo *Arte Catalán. Estado de la Cuestión*, de reconocida utilidad.

Las tres Universidades catalanas: la de Barcelona, la Autónoma y la Politécnica, no sólo participaron activamente en la organización sino que colaboraron en otros conceptos a ella. También el Ayuntamiento de nuestra ciudad y la «Caixa d'Estalvis de Catalunya» lo hicieron. Además, en el capítulo de visitas y excursiones fue especialmente provechosa la contribución de distintos Ayuntamientos (Manresa, Solsona), así como la de los museos «Diocesà i Comarcal de Solsona», «Castell

de Perelada», «Teatre Museo Dalí», la asociación «Amics del Castell de Cardona», la «Junta de Museus de Terrassa», y los responsables de la colección Godia de la ciudad de Barcelona.

Finalmente, a nivel de operatividad, fue para nosotros de capital importancia el soporte que nos brindó Rank Xerox, S.A., al subvencionar y realizar el fotocopiado íntegro del total de los trabajos presentados al Congreso, que se entregó a los participantes al inciso de las sesiones. El esfuerzo fue considerable pues se trataba de poner al alcance de los numerosos asistentes un material imprescindible para la buena marcha de cada sección. También debemos referirnos, en este capítulo, a la Editorial

Anthropos que organizó en sus locales una completísima muestra bibliográfica sobre Arte Catalán, coetánea al curso de nuestro encuentro, y, por último, la contribución de Jordi Lascorz y Jordi Pericot, respectivamente, en el diseño del logotipo y cartel del congreso.

Muchos fueron los temores iniciales, los obstáculos afortunadamente resueltos y los momentos agradables que se presentaron a lo largo de las sesiones al contemplar su normal desarrollo, pero nuestra satisfacción se acrecienta al poder redactar estas líneas con las que consideramos completada la tarea que nos propusimos. A todos, una vez más, muchas gracias.

Santiago Alcolea Gil
*Presidente del «V.º Congreso Español
de Historia del Arte»*

Relación de personas inscritas al Congreso

(por orden de inscripción)

Anna Torruella i Sanllehy
Juan José Martín González
Rafael Ordóñez Fernández
Fco. Javier Hernando Carrasco
Pedro José Lavado Paradinas
Juan Antonio Ramírez Domínguez
Jesús Fernández del Hoyo
Concepción Velasco Lorente
Geneviève Barbe Coqqelin de Lisle
Rosa Alcoy i Pedrós
María Assumpta Roig i Torrentó
Montserrat Pou i Moré
Marta Tor Llacuna
Judit Subirachs Burgaya
Josefa Solé Soler
Inés Ruiz Montejo
Violeta Montoliu Soler
Antonio E. Momplet Míguez
Juan García-Murga Alcántara
M. Margarita Vila de Vila
Juan Miguel Serrera Contreras
Mercedes Espiau Eizaguirre
Alfredo J. Morales
Alberto Villar Movellán
María Teresa Dabrío González
Anna Gonzalo i Cargo
María Victoria Chico Picaza
Fco. Javier Pizarro Gómez
M. Luisa Melero Moneo
Dulce Ocón Alonso
Mercè Pin i Planelles
Fernando Martín Martín
Juan Manuel Gómez Segade

Eliseu Trenc i Ballester
María Dolores Aguilar García
Santiago Alcolea i Blanch
Enrique Domínguez Perela
Lena Saladina Iglesias Rouco
Javier Martínez de Aguirre Aldaz
Ángela Madruga Real
Teresa Cardesa García
José Vicente Luengo Veidos
María Eugenia Ibarburu Asurmendi
Isabel María Vega García
M. de los Ángeles Pazos Bernal
Isabel Aramburu Esnaola
Joan Minguet i Batllori
Marisol Jové i Company
Adela Condorelli
Juan Sebastián López García
M.ª Teresa Rivera Rodríguez
M.ª Dolores Llorens González
Lucía García de Carpi
Pere Beseran i Ramon
Imma Lorés i Otzet
Joan Bosch i Vallbona
Miguel Ángel Gamonal Torres
Antonio Calvo Castellón
José Álvarez Lopera
Esperanza Navarrete Martínez
M.ª Carme Grandas i Sagarra
Antoni Fabregat i Nosas
Rosa M.ª Subirana i Torrent
Carmen Rábanos Faci
María Rosa Manote i Clivillés
M.ª Jesús Gómez Bárcena

Josep M.ª García Páramo
 Javier González de Durana Isusi
 José Luis Romero Torres
 Juana Hidalgo Ogayar
 Frederic Chordà Riollo
 Rosa M.ª Andrés Blanch
 Evangelina Martínez Morán
 Araceli Viñes Herreros
 Joana M.ª Planes i Rosselló
 María Olivé i Serrano
 María José Redondo Cantera
 Asunción González Ramos
 M.ª Teresa Pérez Higuera
 M.ª Teresa Jiménez Priego
 Teodoro Falcón Márquez
 M.ª Concepción Cosmen Alonso
 María Teresa Laguna Paul
 Hortensia Aguado Sánchez
 Federico Castro Morales
 Alberto Darías Príncipe
 José M.ª Martínez Frías
 Celina Llaràs i Uson
 Roser Rossel i Gibert
 Andrés A. Rosende Valdés
 M.ª Ángela Franco Mata
 Paloma Rodríguez-Escudero Sánchez
 Manuel Valdés Fernández
 Etelvina Fernández González
 María Isabel Álvaro Zamora
 Teresa Sauret Guerrero
 Rosario Camacho Martínez
 Agustín Clavijo García
 José Manuel Pita Andrade
 José Miguel Morales Folguera
 Jordi Oliveras Samitier
 Francesc Fité i Llevot
 Montserrat Blanch i Almuzara
 Francina Casassayas i Guillem
 Conxa Virgili i Belda
 Fina Parés i Rigau
 M.ª Carmen Lacarra Ducay
 Jesús Hernández Perera
 María Victoria Carballo Ramos
 Rosa M.ª Martín i Ros
 Facundo Tomás Ferré
 Rosa López Torrijos
 Concepción García Saiz
 Adela Espinós Díaz
 Julián Zarauza Massó
 Germán A. Ramallo Asensio
 Francisco Javier Pérez Rojas
 Manuel García Guatas
 Fco. Manuel Sánchez Lomba
 Pilar López Muñoz
 Emilio Ángel Villanueva Muñoz
 M.ª Teresa Tossas i Jordà
 María Luz de Ulierte Vázquez
 Pedro A. Galera Andreu
 Isabel Companys i Farrerons
 Núria Montardit i Bofarull
 Fco. Javier Barón Thaidigsman
 M.^a del Socorro Ortega Romero
 Aída Anguiano de Miguel
 Clara Fernández Ladreda Aguado
 Covadonga Monlléo i Galcerà
 Lorenzo Pérez del Campo
 Ana María Quiñones Costa
 M.^a del Carmen Navarro Iglesias
 Luciano Reinoso Robledo
 María Moreno Alcalde
 M.ª Cristina Rodicio Rodríguez
 Juan Fernando De la Iglesia
 Catalina Cantarellas i Camps
 Manuela Martín Ulcente
 Elena Parma Armani
 Ramón Otero Tuñez
 Ramón Izquierdo Perrín
 José Javier Rivera Blanco
 Frederic Vilà i Tornos
 M.ª Teresa Artigas
 María Asunción Leboeiro
 Cristina Pérez Jimeno
 Jaume Torrent i Oriol
 Lourdes Peracaula i Guasch
 Irene García Antón
 María Jesús Sanz Serrano
 Anna Maria Jordana i Contijoch
 María Amparo Zanoletty Lerma
 Aurea de la Morena Bartolomé
 Jesús Gutiérrez Burón
 María Cruz Villalón
 Salvador Andrés Ordax
 Anna Belsa i Soler
 Concepción Felez Lubelza
 María Cruces Morales Saro
 Felipe Garín Llompart
 Yayoi Kawamura
 Isidre Vallés i Rovira
 M. de la Cisa Fuxet Comas
 María José Toral García

Santiago Alcolea Gil
Joaquín Yarza Luaces
Josep Bracons i Clapés
Mireia Freixa i Serra
Eduard Porta
Immaculada Julián
Eduard Carbonell i Esteller
Josep M.ª Trullén i Tomàs
Agustí Portales i Pons
Joan Ainaud de Lasarte
Lourdes Cirlot Valenzuela
Pere de Palol i Salellas
Serafín Moralejo Álvarez
Ignasi de Solà Morales
Alfonso Pleguezuelo Hernández
Manuel Garrido Santiago
Teresa Vicens i Soler
M. Victoria Almuni Balada
Juan Fco. Esteban Lorente
Juan Luis Sánchez Villanueva
Antonio Navarreña Mateos
Assumpta Escudero i Ribot
Moisés Bazán Huerta
Imma Socías i Batet
Andrés Úbeda de los Cobos
M. Camino García Abadía
José Luis de la Nuez Santana
José M.ª Medianero Hernández
Ana Ávila Padrón
Carlos Reyero Hermsilla
M.^a del Pilar Gómez Gutiérrez
Manuel Sendín Calabuig
María Isabel Ordieres Diez
Antonio Bonet Correa
Tomàs Llorens Serra
Antonio Solano Ruiz
Julio-Juan Polo Sánchez
Núria Rivero i Matas
María Teresa Mezquita Mesa
María Jesús Mejías Álvarez
Manuel Núñez Rodríguez
Alfredo Vido Trasancos
M. Luisa Sobrino Manzanares
Francesca Español i Bertran
M. José Albaladejo Sánchez
José Ignacio Padilla Lapuente
Miguel Cortés Arrese
Pilar Alonso Murga
Isabel Alonso Davila
Josefina Planas Badenas
Magdalena Casanova Serra
Esther Ratés i Brufau
Félix Ibáñez i Fanés
Elvira Vázquez Manchón
Josefa Campdesuñer Coll
Kosme M.ª de Baranano Letamendía
Carlos M. Pérez Reyes
M.ª Jesús de Torres-Peralta García
Carmen Gómez de Mercado
Natividad Seseña Diez
Milagros Belinchón Belinchón
Elías Alonso Dávila
Antonia M.ª Perelló i Ferrer
Fernando Martín García
Margarita Tintó
Josep M.ª Gudiol i Ricart (+)
Vicente Maestre Abad
Vicenç Furió i Galí
Pilar Mogollón Cano-Cortés
Catalina Gallardo Molina
Josefina Arribas Vinuesa
M. Carmen Suárez García
Maria Josep Vidal i Devesa
Núria de Dalmases i Balanyà
Teresa González i Verdaguer
Gaspar Coll i Rossell
Esther Galindo Blasco
Emma Liaño Martínez
Giuseppe Spiga
María Dolores Mateu Ibars
M.ª Teresa Corton de las Heras
Carlos García Peña
M. Inmaculada Tobías Sánchez
Rosa M.ª Gómez Marco
Milagros Guàrdia Pons
Emilia Tarragó i Planas
Gonzalo Borrás Gualis
Magda Gassó i Hoja
Montserrat Guasch i Ferrer
Miquel Molins i Nubiola
Susan Gumuzio Iñíguez de Onzoño
Teresa Miguel del Corral
Amaia Aguinaga Galdós
Xavier Barral i Altet
Lucrecia Herrero Romero
Maria Josep Sureda i Berna
M.ª Asunción Salvatella Bordas
Soledad Silva Verástegui
Ana Domínguez Rodríguez
Pere de Manuel i González

Pilar Mascaraque Fernández
Amalia Roales-Nieto Azañón
Jaume Barrachina i Navarro
Paquita Guasch Gutiérrez
Mercedes Jover Hernando
Teresa Camps i Miró

M.ª Rosa Terés i Tomàs
Carmen Eisman Lasaga
Antoni José i Pitarch
Pilar Vélez i Vicente
Fernando Marías Franco
Ángel González García

COMITÉ D'HONOR

Molt Honorable Sr. JORDI PUJOL I SOLEY, President de la Generalitat de Catalunya
Excm. Sr. PASQUAL MARAGALL I MIRA, Alcalde de Barcelona
Excm. Sr. ANTONI DALMAU I RIBALTA» President de la Diputació de Barcelona
Magn. i Excm. Dr. ANTONI BADIA I MARGARIT, Rector de la Universitat de Barcelona
Magn. i Excm. Dr. ANTONI SERRA I RAMONEDA, Rector de la Universitat Autònoma de Barcelona
Magn. i Excm. Dr. GABRIEL FERRATER I PASQUAL, Rector de la Universitat Politècnica de Barcelona

COMISSIÓ ORGANITZADORA

Comissió Permanent:

President: SANTIAGO ALCOLEA GIL, , Universitat de Barcelona
Vicepresident: JOAQUÍN YARZA LUACES, Universitat Autònoma
Secretan: JOSEP M- TRULLENT I THOMÁS, (Generalitat de Catalunya)

Vocals:

JOAN AINAUD DE LASARTE, (Museus de Barcelona)
EDUARD CARBONELL I ESTELLER, (Univ. Autònoma de Barcelona)
LOURDES CIRLOT VALENZUELA, (Univ. de Barcelona)
FRANCESCA ESPAÑOL I BERTRÁN, (Univ. de Barcelona)
FÉLIX IBAÑEZ I FANÉS, (Univ. Autònoma de Barcelona)
ANTONI JOSÉ I PITARCH, (Univ. de Barcelona)
INMACULADA JULIÁN GONZÁLEZ, (Univ. de Barcelona)
VICENTE MAESTRE ABAD, (Univ. Autònoma de Barcelona)
AGUSTÍN PORTALES PONS, (Univ. Politècnica)
EDUARD PORTA I FERRÉS, (Diputació de Barcelona)

Secretaria:

JOSEP BRACONSICLAPÉS

COL·LABORADORS

Universitat Autònoma: Pilar Velez, Xavier Mingorance, Lourdes Grases, Mercedes Ribas,
Laia Espot, Joan Escofet, María Cinta Andreu, Gemma Ylla. Universitat de Barcelona: Teresa Sala,
Anna Belsa, Pere Beseran, Joan Bosch, Imma Lores.

ORGANITZACIÓ I GUIA DE LES VISITES

Joan Ainaud de Lasarte, Rosa Alcoy, Jaime Barrachina, Eduard Carbonell, Lourdes Cirlot, Francesca Español, Joaquim Garriga,
Carmen Grandas, Imma Julián, Vicente Maestre, Maria Peña, Cristina Pérez, Agustín Portales, Ma Rosa Teres, Teresa Vicenç,
Joaquín Yarza.

Dos segles d'Història de l'Art a Catalunya

JOAN AINAUD DE LASARTE

En iniciar aquest Congrés del CEHA a Barcelona i després de donar la benvinguda a tots els participants, m'ha semblat que no seria pas inútil d'aprofitar aquest moment per a exposar algunes reflexions sobre els antecedents i el concepte actual de l'art a Catalunya i de l'art català.

Entre els treballs elaborats amb motiu del Congrés trobarem un extens repertori comentat sobre les investigacions dutes a terme en aquests dominis en els anys de postguerra, i per això no vull ara entrar en detalls. Més aviat miraré d'exposar i d'explicar quins han estat els punts de partida i el condicionants, permanents o variables, que han dut a la situació actual, i en quins conceptes es fonamenta.

Per explicar-ho d'una manera més clara i entenedora, procuraré, quan calgui, cercar els paral·lelismes i les divergències amb el que en altres països es fa o s'ha fet en el domini de la Història de l'Art, i faré al·lusió a les coincidències i les discrepàncies amb el tractament d'altres temes paral·lels a l'Art en el domini català, tant en el de la Història en general como en el de l'estudi de la llengua i la literatura.

Sé que alguns col·legues voldrien rebre una afirmació de veritats absolutes i permanents, i sento haver-los de decepcionar. Voldria que recordessin que tota ciència aspira a seguir en un bon camí en la recerca de veritats, i que ja és molt l'anar avançant il·lusionadament en un camí honest i pacient.

En contrast amb els altres estaments no coneixem biografies antigues d'artistes catalans anteriors

al segle XVIII, amb la sola excepció dels d'estament eclesiàstic, com el gerònim Francesc Granell, pintor com els cartoixans Jacint i Josep Juncosa, o l'arquitecte carmelità Fra Josep de la Concepció.

El cronista i humanista Pere Miquel Carbonell, en escriure el seu recull «De viris illustribus catalanis suae tempestatis» inclou molts personatges quatrecentistes del Rosselló, València, Mallorca i el Principat, però entre ells no trobem cap artista per bé que ell mateix manifesta haver-se inspirat en el llibre del genovès resident a la cort napolitana d'Alfons el Magnànim Bartolommeo Facio «De viris illustribus italiae», on, al costat de molta altra mena de gent, es tracta de pintors i escultors com Jan Van Eyck, Gentile de Fabriano, Pisanello, Rogier Van der Weyden, Lorenzo Ghiberti i Donatello. Fixem-nos, de passada, que si comparem els títols d'ambdues obres veurem que en la de Carbonell els homes il·lustres són qualificats de *catalans*, mentre que en la de Facio el més genèric *d'Italià* li permet de fer esment dels estrangers, fins i tot d'aquells les obres dels quals havien estat dutes a Itàlia pel rei Alfons sense que tinguem proves que ells mateixos hi haguessin estat mai físicament. Resumin, que ja en els orígens es planteja la solució alternativa dels dos conceptes.

Si ara saltem al segle XVII, no manquen els esments elogiosos a alguns pintors o escultors catalans, ja sigui per obra d'escriptors del país o per forasters, però això sol encara no devia promoure la redacció de biografies. Recordem, entre molts, els esments que fa Lope de Vega del solsoní Francesc Ribalta, «el Catalán Ribalta, pintor famo-

so entre Españoles, de la primera clase», o un text del barceloní Francesc Fontanella, que vers 1650 enumera una selecció de pintors catalans aptes per a fer un retrat ideal de Venus:

«... vinga lo tento i paleta,
Vinguen colors i pinzells,
Vinguen Ros, Arnau, Ripoll,
Casanovas i Cuquet,
i, per millor retratar-la,
oh, qui en aquest punt tingué
de Guirri lo colorit,
la destresa d'Altissent!»

El testimoni de l'aragonés Jusepe Martínez ens ha conservat el record de l'anada a Roma en els inicis del segle XVII, d'un pintor català, el cartoixa Lluís Pasqual, amb l'intent de decorar la basílica de Santa Maria la Major. No va aconseguir-ho i no podem mai saber si la responsabilitat del seu fracàs, recau en la enveja d'artistes italians com Guido Reni o a la insuficiència del seu art, que amb tot ja s'havia acreditat a Sevilla en el gran cicle de pintures marianes de la cartoixa de Las Cuevas que serví d'inspiració a Francisco Pacheco.

Un escultor català del segle XVII, Agustí Pujol, arribaria a aconseguir una veritable estima internacional, segons el testimoni del seus compatricis:

... «aquel célebre artífice Pujol, tan conocido en España y Italia por la eminencia de sus obras» (1662).

o ... «com entre altres és estat molt perit e insigne en dita art de l'escultura Agustí Pujol, català, les obres del qual per se tan rellevants i insignes són alabades per totes les nacions i durarà llargs anys son nom i fama...» (1680).

Però haurem d'esperar al segle XVIII per a trobar a Catalunya una autovaloració global i social dels artistes en contrast amb excepcions notabilíssimes però esporàdiques que es donen en els temps anteriors.

Recordem com a exemples el testimonio del valencià Antoni Pons (canviat a Ponz), el de l'academic Isidoro Bosarte i el del francès Alexandre de Laborde, al costat de corresponsals o entrevistats catalans mal estudiats que col·laboren a la preparació de grans diccionaris generals com el de Llaguno y Amírola o el de Ceán Bermúdez.

Completa aquesta panoràmica una de les personalitats més interessants entre els polítics i

historiadors catalans de la Il·lustració, Antoni de Capmany (1742-1813). El seu sentit crític i la seva sensibilitat el situen en una posició independent i molt valuosa. Les reflexions generals sobre l'arquitectura gòtica, publicades en el volum III de les seves *Memorias históricas* demostren que la posició era paral·lela a la del *gothic-revival* anglès al mateix moment. En l'aplicació a casos concrets referma aquesta posició, per exemple, en tractar de l'església de Santa Maria del Mar, quan diu: «Aquesta superba i grandiosa obra de tres naus que enclou en la seva forma arquitectònica tot el que pot cabre d'atreuit, d'elegant i de lleuger en l'ordre gòtic, fou començada en l'any 1329...» Aquesta actitud de Capmany en relació amb un art dels temps passats és perfectament coherent amb la que demostren alguns catalans de la seva generació i de l'anterior en reivindicar les institucions tradicionals del país com un fet viu i vàlid, el que més tard dona peu a Capmany en el terreny polític a formular una dura crítica de l'actitud d'uniformisme napoleònic, amb antecedents ben clars en el jacobinisme de la Revolució francesa.

En aquests temps s'havia iniciat a Catalunya un moviment d'investigació documental que ja començava a prestar atenció al domini artístic, des dels col·laboradors de la «España Sagrada» fins als corresponsals de l'infatigable recercador valencià Jaume Villanueva. Alguns, como el pare Jaume Caresmar, de Igualada, serien intermediadors de Capmany i de l'equip de la «España Sagrada», altres, como l'arxiver de Ripoll Dom Roc Olzinelles, esdevindria corresponsal dels darrers i més tard del P. Villanueva.

Paral·lelament a la publicació dels darrers volums del «Viage literario...» del dominic valencià, apareixia (1839) el primer volum —dedicat justament a Catalunya— de l'obra «Recuerdos y Bellezas de España», paradigma de la literatura romàntica per obra d'un jove barceloní, Pau Piferrer. En ell s'aferma la consciència de la revalorització de l'art gòtic i en el segon, que el completa, acabat per Francesc Pi i Margall, els autors van considerar necessari afegir unes nocions generals sobre l'art romànic, que tot just començava a rebre aquest nom a França, pero que ells anomenaven encara *llatí* o *llatino-bizantí*.

En aquesta fase de mitjan segle XIX intervenen molts factors. Alguns consisteixen en la renovació d'antigues institucions, com la Reial Acadèmia de

Bones Lletres i la de Ciències i Arts de Barcelona i la de la Història de Madrid, amb corresponents catalans. Altres són nous i es basen en situacions també noves.

Recordem en primer lloc, en contrast amb el període anterior, el que podem anomenar *secularització* de gran part del patrimoni històric i artístic, és a dir dels arxius, de les biblioteques i de les pintures-escultures. El seguiment del que ja havia passat a França és evident però no exclusiu. Al costat de l'acció de les Comissions Provincials de Monuments, veiem aparèixer noves entitats que vetllen pel salvament del patrimoni i s'ocupen en tasques d'excavació o investigació, com la «Real Sociedad Arqueológica Tarraconense» (1884) o la singular «Academia Bibliográfica Mariana» de Lleida (1360).

L'aparició a Barcelona de l'Academia Provincial de Bellas Artes (1858) que canviaria després el seu nom pel de «Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi» reforça aquesta situació, i comencen a aparèixer les entitats professionals d'artistes.

Per bé que ja existien a Catalunya alguns Museus incipients, el concepte d'art català el podem seguir més aviat gràcies a una ficció literària. Es tracta d'un Museu imaginari descrit pel pintor i químic Josep Arrau i Barba en el capítol anomenat «La Escuela de Atenas» de la seva novel·la «El juramento de un artista», escrita cap al 1840. Si seguim la narració, tot pujant l'escala d'un palau, del carrer barceloní de Mercaders trobarem unes taules de pintures antigues, d'aquelles que vulgarment anomenen *taules d'or* perquè el fons dels quadres, les corones del Sants i fins les orles u alguna vegada els vestits, estan decorats, però que els intel·ligents coneixen amb el nom de *pintures gòtiques*. L'autor fa remarcar que per ara es poden veure retauls sencers d'aquest gènere a la Catedral i a les esglésies barcelonines del Pí i de Santa Maria del Mar, i afirma que en alguns casos devien ésser obra d'artistes del país i en altres de forasters establerts ací degut a exigències de la demanda.

Després dels gòtics, anònims encara, diu que en el vestíbul del segon pis hi havia «varias pinturas de autores catalanes poco conocidos que, aunque no de un mérito superior, eran dignas de conservarse, tanto para aprender la Historia del Arte en este país, como por la verdad y facilidad con que estaban ejecutadas». Enumera tot seguit obres

imaginàries dels pintors i escultors catalans del segle XVI documentats en el «Diccionario» de Ceán Bermúdez. Més endavant, després de descriure obres d'art d'altres escoles, torna als catalans amb els pintors i escultors dels segles XVII i XVIII coneguts per la mateixa font, i passa a aturar-se a Viladomat i els seus contemporanis i seguidors. La descripció acaba amb obres més recents; entre elles, pintures de Francesc Pla, *el Vigatà*, Josep Flaugier i Joan Carles Anglès. Com podem veure, una panoràmica molt notable de l'art català, ben estructurada dins els límits que permetien els coneixements d'aquell temps, i una justificació ben clara dels Museus com a base per a aprendre la Història de l'art en aquest país.

Però pel damunt de tots aquests personatges, la gran figura del romanticisme artístic català fou Pau Milà i Fontanals, com ja va proclamar amb justícia el seu biògraf Manuel Benach. Mestre i inspirador de molts deixebles tant pintors (Fortuny, entre altres) com escriptors (és el cas de Piferrer) però també de crítics i investigadors. En aquest darrer apartat destaca la figura de Joaquim Fontanals del Castillo (1842-1894), nat a Cuba de pare català i ell mateix educat a Barcelona, on residí fins a la seva mort. Va deixar escrits —publicats o inèdits— molt interessants, tant pel que fa a la crítica d'art com a la investigació; entre aquests darrers destaca la monografia i catàleg crític de l'obra del pintor Antoni Viladomat, redactada el 1871 però no iniciada en la seva publicació fins el 1877. El llibre, dedicat a Pau Milà, és el primer intent de catalogació científica de l'obra d'un artista català; crec que la mort de Fontanals quan tenia poc més de cinquanta anys va representar una greu interrupció en el progrés dels estudis de l'art a Catalunya. De fet, fins a l'estudi i catàleg crític del pintor Joan Gascó, escrit per Mn. Josep Gudiol i publicat el 1907, no podem esmentar una obra comparable pel rigor i la vàlua, per bé que en l'endemig hi hagués altres estudis monogràfics interessants.

La recerca documental i la investigació de camp, en el domini de l'arqueologia i en el coneixement dels monuments, va trobar un important reforç en les activitats de «l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques», fundada el 1876 i refosa el 1890 amb una altra entitat, «l'Associació d'Excursions Catalana», per a donar lloc al «Centre Excursionista de Catalunya» i amb la tasca paral·lela de noves entitats, com la «Unió Excursionista de

Catalunya», el «Club Muntanyenc Barcelonés» i de tants d'altres escampats arreu del país.

La publicació de volums de Memòries, Anuaris, Albums, Butlletins i monografies recull d'aleshores ençà el resultat de moltes d'aquestes activitats, que troben ara continuïtat en treballs molt importants de topografia artística com els de Gavín, Burón o Tous.

Cal destacar les tasques de «l'Associació d'Arquitectes de Catalunya», que per iniciativa d'Elies Rogent va iniciar el 1880 la publicació d'una sèrie de monografies com a resultat d'altres tantes excursions, i més tard la d'un voluminós Anuari.

D'altra banda, les exposicions —amb els Catàlegs corresponents— de «l'Associació Artística Arqueològica Barcelonesa», impulsada sobretot per Josep Puiggarí i Llobet.

El moviment artístic arqueològic tingué una veritable profunditat arreu de Catalunya, amb un esperit obert a la informació internacional del que podem seguir el rastre fins i tot en biblioteques privades, com la de la família Satorras, a Calaf, amb els tractats clàssics francesos d'Arcisse de Caumont; o la dels Fondevila a Obiols, vora Berga, on es conserva encara un exemplar complet de l'extensa sèrie de manuals produïda per Basilio Sebastián Castellanos, un dels fundadors del Museo Arqueológico Nacional de Madrid.

Els modestos museus existents a Catalunya en el darrer terç del segle XIX no tenien una eficàcia comparable a la de les exposicions retrospectives o d'artistes actuals o a la del contigut d'algunes revistes especialitzades que permetien d'ampliar o sistematitzar la informació iniciada en obres més genèriques com les «Memorias» de la «Reial Academia de Bones Lletres». En són bons exemples el «Boletín» de l'Arqueològica de Tarragona, o la «Revista de Gerona» (1876-1895) òrgan de l'«Asociación Literaria».

Es fa difícil de precisar com evoluciona, després del Romanticisme, una consciència definida del caràcter de l'art català. Pel que fa al cas concret de la pintura gòtica, ja el veiem al·ludit per un gran estudiós aragonès, Valentín Carderera, en intentar definir, el 1863, els que ell considera trets diferencials de les escoles aragonesa, valenciana i catalana a la seva «Revista histórica de la pintura en la Corona de Aragón», en la seva edició de Jusepe Martínez.

A partir de les exposicions retrospectives de Barcelona (1867) i de Vic (1868) no calia fer un

pacient recorregut d'església en església per a esser-ne conscient, i el fet fou definitivament palès gràcies a la secció arqueològica de la gran Exposició Universal de Barcelona del 1888, on Puiggarí va subratllar també la revelació de la pintura romànica catalana.

La inauguració el 1891 del Museu Episcopal de Vic va donar la base permanent a aquests coneixements i el 1902 el seu conservador, Mn. Josep Gudiol i Cunill n'intentava una sistematització expositiva en les «Nocions d'arqueologia sagrada catalana». També el 1902, però a Barcelona, una gran exposició, dita d'Art Antic, proporcionava una extensíssima base d'informació i d'estudi.

Ja abans, el mateix any 1892 en que el catalanisme polític formulava el programa anomenat «Bases de Manresa», l'historiador Antoni Rubió i Lluch concretava el desig col·lectiu d'una Universitat catalana en inaugurar l'any en el Centre Excursionista de Catalunya, del que era President, i Josep Torres i Bages, a les planes del seu llibre «La Tradició catalana» afirmava que «el dia que la Universitat sia de debò catalana, començarà la renaixença de Catalunya».

Aquests serien els propòsits que informarien la creació, en 1907, de «l'Institut d'Estudis Catalans», com també havien estat el punt de partida de la convocatòria del Primer Congrés Universitari Català, celebrat el 1903. Entre les seves conclusions hi havia la d'establir una càtedra d'art català. Havent refusat el Ministeri la seva implantació a la Universitat de Barcelona, els Estudis Universitaris Catalans foren organitzats gràcies al mecenatge privat, i la primera càtedra d'art, encarregada a Josep Puig i Cadafalch, s'inaugurà pel mes d'octubre del 1905 i fou precedida per una conferència a càrrec del Dr. Torras i Bages. La càtedra, dedicada primerament a l'arquitectura —des de la Prehistòria al romànic—, seria complementada amb una d'escultura, que només fou iniciada, i el 1911 per una altra de pintura, a càrrec de Mn. Josep Gudiol, qui e la seva lliçó inaugural va dedicar unes sentides paraules a l'historiador i crític Raimon Casellas, que acabava de morir tràgicament.

La tesi recient de Jordi Castellanos ens proporciona una síntesi molt útil de la personalitat de Casellas i dels seus escrits en matèria de pintura catalana. Pel que fa a la del període gòtic, s'hi dedicà amb més interès que èxit si més no des del

1892. A més d'un notable escriptor i important com a tractadista, crític i col·leccionista de l'art català dels segles XVII al XX, Casellas, com a director del diari barceloní «la Veu de Catalunya» havia obert una tribuna a tots els historiadors i crítics de l'art català antic i contemporani, especialment per mitjà de la «Pàgina Artística». En el terreny de la crítica i de les activitats museístiques, el seu seguidor més immediat seria Joaquim Folch i Torres.

Em cal recordar ara la forta personalitat de Salvador Sanpere i Miquel, historiador que va enfrontar-se amb Casellas en els seus estudis sobre la pintura medieval catalana, i l'obra del qual es troba a la base de la valoració internacional del nostre art pictòric. Els seus «Cuatrocentistas catalanes», elaborats sobre la base de l'exposició barcelonina del 1902 i de nombroses investigacions documentals, revelava al món l'existència d'una veritable escola de pintura gòtica que podia denominar-se amb propietat *catalana*. En la recerca documental li foren especialment valuoses les contribucions de Mn. Gudiol, les de Josep Soler i Palet, i les d'un excel·lent investigador manresà, l'arxiver Joaquim Sarret i Arbós.

L'estudiós francès Émile Bertaux va poder incloure les primícies d'aquests treballs en els capítols que va dedicar a la pintura hispànica en la monumental Història de l'Art publicada a França sota la direcció d'André Michel, vers 1909.

Al mateix temps, el món de la cultura alemanya, que uns anys abans ja havia tingut notícia de l'existència de la «Mare de Déu dels Consellers» de Lluís Dalmau per les seves relacions amb la pintura flamenca, coneixia ara la realitat de l'art català des dels orígens fins a Antoni Gaudí per obra d'un estudiós suís, el Dr. Adolf Föh, Bibliotecari de Sankt Gallen. Després d'una primera estada a Barcelona gràcies a l'acollida d'amics alemanys i catalans, va publicar una sèrie de deu articles sobre art català a la revista de Munich «Die christliche Kunst», i el 22 de juny de 1906 donava a Barcelona una conferència que traduïda al català fou publicada el mateix any a Barcelona amb el títol «L'Art Catalana». És una primera síntesi de l'art a Catalunya des de la protohistòria fins al temple de la Sagrada Família i les darreres construccions de Montserrat. El propi Föh manifestà que com a conseqüència d'una de les conferències que va fer a Alemanya amb diapositives de l'obra de Gaudí,

tres arquitectes van fer expressament el viatge a Barcelona.

De fet, l'equip constituït en torn de Josep Puig i Cadafalch dins de «l'Institut d'Estudis Catalans» —amb Mn. Gudiol, Joaquim Miret i Sans i Josep Pijoan en l'etapa inicial— i dels «Estudis Universitaris Catalans», va marcar la tònica des del 1907 al 1939 de la investigació en el terreny de l'art català —amb treballs reunits principalment en els monumentals «Anuaris» de l'Institut—, en estreta col·laboració amb la Junta de Museus de Barcelona, instituïda el mateix any 1907 com a ampliació de la Junta Municipal establerta cinc anys abans. El mecenatge de Francesc Cambó iniciat en els anys de la primera Dictadura espanyola va permetre reforçar aquest panorama fent possible la publicació dels grans volums de «Monumenta Cataloniae» i els cicles, publicats en part, de conferències dutes a terme a La Sorbona sobre temes de cultura catalana en el període romànic, el gòtic i la pintura del segle XIX.

Amb tot en altres casos la continuïtat fou greument interrompuda. Podem posar com a exemple el de la Junta Municipal d'Exposicions d'Art de Barcelona que el 1920 havia iniciat una sèrie d'exposicions d'artistes catalans del segle XIX acompanyades de publicacions adients. Després de la monografia de Joaquim Folch i Torres sobre Ramon Martí i Alsina, interessant però breu, la Junta va publicar tres estudis completats per bons catàlegs crítics: Benet Mercadé, per Feliu Elías (1921), Joaquim Vayreda, per Rafael Benet (1922) i Simó Gómez a càrrec novament de Feliu Elías. Aquesta darrera monografia du al colofó la data del 15 de maig de 1923; el 13 de setembre del mateix any la proclamació de la primera Dictadura comportava la suspensió de les exposicions i de les publicacions de la Junta, de la que Folch i Torres intentaria mantenir l'esperit amb la *Gasetta de les Arts* i, més tard, Joan Merli, amb la revista *Art*, represes amb ell parcialment les activitats de la Junta.

Fins el 1933, les resistències burocràtiques i l'oposició política no van permetre la incorporació a la Universitat oficial de les matèries i professors dels «Estudis Universitaris Catalans», excepte en el cas del Dr. Bosch i Gimpera i dels seus immediats col·laboradors.

En el curs 1933-1934 trobem a la Universitat Autònoma de Barcelona els professors Pere Bosch i Gimpera, Albert del Castillo i Lluís Pericot, en

les matèries de Prehistòria i Protohistòria, Josep de C. Serra i Ràfols pel que fa a l'arqueologia clàssica de la Península Ibèrica, Josep M. Balcells encarregat de l'arqueologia medieval cristiana (amb la Dra. Gertrud Richert per a les pràctiques), i cinc cursos monogràfics d'estudis d'art, a càrrec de la Dra. Richert, Georges Gaillard, Josep Puig i Cadafalch, Agustí Duran i Sanpere i Francesc Martorell. Gràcies a la continuïtat d'alguns professors en plena guerra, Frederic-Pau Verrié, Ramon Rogent i jo mateix, entre altres, ens vam poder beneficiar encara dels ensenyaments del Dr. Duran i Sampere en els «Estudis Universitaris Catalans» dins de la Universitat Autònoma.

Però tot fou destruït el 1939 i calgué reempendre la tasca des de fora, reconstruint l'Institut d'Estudis Catalans i els Estudis Universitaris, en domicilis privats o treballant des dels Museus i de l'Institut Municipal d'Història. I també gràcies al suport del món editorial, tan arrelat a Catalunya, i a la supervivència o creació d'alguns centres locals o comarcals. En tota aquesta panoràmica només hi hagué una novetat, això, sí, molt important dins de les seves limitacions materials, l'Institut Amatller d'Art Hispànic, creat per Josep M. Gudiol gràcies a la comprensió i el suport de Teresa Amatller, prenent com a punt de partida l'exemple d'altres institucions internacionals.

La Universitat tardaria molt a reincorporar-se a aquestes tasques. Recordem uns bons intents de col·laboració promoguts per l'Institut Amatller que van aconseguir un ressó insuficient i entre els fets de signe contrari el que la Universitat de Barcelona tingués vedat el dret de conferir graus de doctor de qualsevol matèria entre el 1939 i el 1953.

La reintroducció dels ensenyaments d'Història de l'Art fou molt tímida i tardana, i fins el 1966 no ha pogut existir un Departament d'Història de l'Art normalment constituït. Cal afegir-hi ara el Departament similar de la Universitat dita Autònoma, primer a Sant Cugat (1968) i després a Bellaterra, i els ensenyaments d'Història de l'Art impartits a Girona, Lleida Tarragona i a la nova Facultat de Belles Arts de Barcelona, hereva de l'Escola Superior de Belles Arts i a través d'ella de l'antiga Escola de Nobles Arts establerta a darreries del segle XVIII a La Llotja.

Amb l'establiment a Barcelona d'una delegació del Consejo Superior de Investigaciones Científicas hom va intentar establir-hi l'existència d'una

branca de l'«Instituto Diego Velázquez», el que si més no hauria exercit funcions de suplència. L'intent es va malbaratar degut a l'exclusiva concedida al seu doble en el domini arqueològic, l'«Instituto Rodrigo Caro».

Recapitulant els treballs duts a terme, podem veure quins són els àmbits cronològics i geogràfics del que anomenem Art Català, Art a Catalunya o Art de Catalunya.

Al nostre país hi ha una forta tradició d'abastar tot l'art produït en un territori des dels més antics testimonis materials fins a l'actualitat. Aquesta actitud podriem dir que ja ve des dels estudis més primerencs, i fou reforçada per la contribució decisiva d'investigadors com Pere Bosch i Gimpera que van posar de relleu l'interés d'estudiar les «arrels» o els «fonaments» del nostre Art o de la nostra Història.

Aquesta actitud té un paral·lel evident en obres recents d'Història general, com la gran Història de Catalunya coordinada per Josep M. Salrach per a l'Editorial Salvat (1978; segona edició, en curs) o a la que dirigiren Joaquim Nadal i Farreras i Philipp Wolff (1982-1983) amb una important introducció de Pierre Vilar sobre el *fet català*. És el criteri seguit en els dos volums de *l'Art Català* (1957-1961) amb la seva continuació *L'Art Català Contemporani* (1972), o en els dos de l'obra també col·lectiva *Cataluña* publicada per la Fundació Juan March i l'Editorial Noguer (1974-1978). Mes recentment, sembla seguir un plaç semblant l'obra en curs, en vuit volums, dirigida per Francesc Miralles.

Pel que fa a l'àmbit geogràfic, aquest varia segons s'abasti només el Principat, com fan en general els llibres abans esmentats, o una àrea molt més ampla que correspon essencialment a la d'extensió de la llengua catalana (compresa a més la Vall d'Aran, les zones no catalano-parlants del País Valencià, i un esment de les àrees d'expansió artística de l'art català enllà de la Mediterrània).

Aquest criteri no es basa en cap fantàstic imperialisme, sinó en el convenciment de la utilitat d'estudiar conjuntament el món ric i variat dels països de tota la conca Mediterrània.

Aquest criteri no es basa en cap fantàstic imperialisme, sinó en el convenciment de la utilitat d'estudiar conjuntament el món ric i variat dels països de tota la conca mediterrània que estigueren integrats en la Corona d'Aragó.

Un punt de vista semblant, respectuós però globalitzador, havia estat presentat d'una manera

perfectament normal en tots els plans d'excavacions de l'Institut d'Estudis Catalans, en l'àrea de «L'Arquitectura romànica a Catalunya» de Puig i Cadafalch (amb els monuments romans i romànics de València i de la Catalunya aragonesa) i en els programes i publicacions dels Estudis Universitaris Catalans. En la ressenya del curs de Mn. Josep Gudiol del 1911 veiem que hi inclogué conscientment la pintura valenciana, amb la importància i peculiaritat que li corresponen. Recordem que a la revista dels Estudis el canonge Josep Sanchis i Sivera hi publicà simultàniament la primera versió de la seva gran aportació documental sobre els pintors medievals a València.

Però amb el temps —i també per l'abundància creixent de materials i documents— els estudiosos han preferit compartimentar en certa manera els temes. Només puc destacar una excepció, realment important, la d'Alexandre Cirici, que els engloba en els seus volums, petits però molt suggestius, de la Biblioteca Raixa, fins arribar a obres monumentals com *Arquitectura gòtica catalana* (1968) i *Ceràmica Catalana* (1977). Hi ha un evident paral·lelisme amb la tònica de la «Història dels Països Catalans» (Barcelona, 1980-1981) coordinada per Albert Balcells. Les activitats d'artistes importants en tots aquests territoris (el Mestre Aloi, Pere Moragues, Guillem Sagrera, Pere Johan, Francesc Artal, Pere Comte, i tants d'altres) subratlla una intensitat de circulació a prova de Compartimentacions.

El que tot plegat té de *qüestió de noms*, com diria Joan Fuster, no és pas de fàcil solució, perquè sovint ens movem en un terreny que es presta a equívocs i susceptibilitats. I potser encara siguin pitjors els equívocs que arrenquen en part d'un estúpid confusionisme d'arrels medievals que no sé pas en quina proporció podem imputar als reis catalans o a alguns funestos juristes que els van assessorar amb mal profit per a tothom.

En tot cas cal retrobar un terreny d'entesa i de normal cooperació.

Per sort, no hi ha en canvi conflictes greus pel que fa als territoris septentrionals, aplegats massa sovint amb un nom simplista i genèric, el de Rosselló, per causa de la seva capital, Perpinyà, que fou durant segles la segona ciutat de Catalunya. I, per cert, aquesta confusió ve ja de lluny, si més no d'un llibre famós de l'Art rel·ligiós al Rosselló, de J. A. Brutails, editat en la seva versió

catalana en 1901 pel Centre Excursionista de Catalunya.

Nomes darrerament algú ha plantejat si és lícit de mantenir per a aquelles terres el nom de *català* a l'art posterior al Tractat dels Pirineus. Als que facin aquesta pregunta —per desconeixement de la realitat— cal donar-los una resposta ben clara. Recordem que un home tan poc inclinat a certes ponderacions com Marcel Durliat, en el seu gran volum del 1954 dedicat a la pintura al Rosselló, no s'atura fins als darrers anys del segle XVIII, i només pel fet d'arribar així als límits d'aquella centúria. L'estudi de l'escultura ens duria a les mateixes conclusions, perquè després de la separació política veiem com el manresà Josep Sunyer seguia treballant per a les esglésies de la Cerdanya dita *francesa* i els escultors de Perpinyà protesten de la competència.

No cal dir que la gran personalitat d'Arístides Maillol, la de Gustau Violet i la vitalitat de Ceret com a centre d'activitats i trobada de Sunyer, Manolo, Togores i tants altres artistes faria encara més absurda l'amputació.

Caldria entrar ara en dos capítols, més, el dels conceptes i el de la prospectiva. Els dos són atractius i temptadors però exigiria un tractament complet molt més extens del que em permet el temps del que vosal tres i jo ara disposem.

El meu comentari sobre aquests temes serà doncs obligadament brevíssim.

Pel que fa als conceptes, no crec pas que ací la metodologia hagi estat o sigui diferent de l'emprada en altres centres o països. Historiadors o crítics, partidaris de la filosofia, de la reflexió literària o de la intuïció poètica, cadascú hi ha aportat la seva contribució, tenyida a vegades de mimetismes, escepticismes, ingenuïtats o prejudicis.

Aquesta diversitat de fonts i d'actituds, de les que de fet trobariem exemples en molts altres països, explica que ací puguem inventariar tota mena de posicions, des del singular catalano-centrisme d'Alexandre Deulofeu al doctrinarisme sociologista que va informar alguns dels teoritzadors de l'àmbit d'Arts Plàstiques del Congrés de Cultura Catalana i de l'exposició *Katalanische Kunst des 20 Jahrhunderts* celebrada a Berlín el mateix any.

Creo que en aquesta problemàtica ens cal conèixer tota la informació possible, i analitzar-la amb suficient sentit crític abans d'arribar a condemnes neoinquisitorials o a embadaliments indiscriminats.

Com veig les perspectives futures?

Com una tasca molt llarga que pot resultar ben profitosa si prenem consciència de que ja s'ha fet molt camí, per llarg que sigui el que encara manca a fer.

Tenim Departaments d'Art a les Universitats, Museus, Serveis de documentació del Patrimoni a les institucions públiques, l'Institut Amatller i la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, amb les seves filials, amb la Fundació Gran Enciclopèdia Catalana i amb valuosos centres d'estudis comarcals o locals. Tot això al Principat. A més, l'interès d'estudiosos de fora de Catalunya pels temes d'ací. Ja sé prou que els elements abans esmentats no són sovint com voldriem que fossin, que els manca equipament de tots els ordres, i dotacions econòmiques essencials per a preparar treballs o publicar-los en revistes — encara precàries— o en volums suficientment il·lustrats. Finalment, convé establir un sistema d'enllaç i de comunicació que permeti que els resultats de les investigacions aconseguixin després la difusió general indispensable per a que la seva eficàcia pugui ésser total. És cert també que hi ha grans llacunes, produïdes per la pèrdua irreparable d'objectes i monuments, documents i altres fonts materials o escrites.

A més, hi ha certes llacunes imputables a criteris sens dubte molt dignes d'atenció però aliens a la problemàtica interna de la Història de l'Art. És el cas, per exemple, de la polarització dels estudis de l'art català entorn de l'art medieval i de l'art contemporani, en una tradició que es manifesta fins i tot en els dos temes bàsics escollits per el nostre Congrés. Això és a la vegada una realitat amb aspectes positius i una deficiència, Jo mateix, seguint el camí de les recerques de Martinell i de les grans aportacions documentals de Madurell, he dedicat una part del meu temps a anar treballant en l'estudi i la síntesi dels períodes intermijos — Renaixement, Barroc, Neoclàssic— com ho han fet Santiago Alcolea i altres investigadors contemporanis, però reconec que en aquest terreny el camí no sembla resultar prou atractiu. I, de fet, he de confessar que el retorn a l'Edat Mitjana, on encara he pogut contribuir a descobrir un continent gairebé inèdit, el dels vitralls gòtics, potser resulti més engrescador. Però ben mirat, si la vocació i l'ambient no manquen, tot ho pot ésser i cal que ho sigui. I així, reprenent una expressió tan certa com ho són molts tòpics —i potser per aixó ho són— voldria que una vegada més es fes realitat la dita de que *entre tots ho farem tot*.

Joan Ainaud de Lasarte
Director General dels Museus d'Art de Barcelona